

ความสัมพันธ์รัฐศาสตร์กับวัฒนธรรมทางการเมือง เพื่อการพัฒนาประชาธิปไตยในสังคมไทย*

Cultural Relations in Political Science for the Development of Democracy in Thai Society

พระครูวินัยธร วรชิต ณะสา¹, พระมหาไทยน้อย ญาณเมธี (สาลงสิงห์) และพระศิลาศักดิ์ สุเมโธ (บุญทอง)²

Phrakhru Winaiethorn Worrachat Thasa, Phramaha Thainoi Yanamethi (Salangsing)

and Phra Silasak Sumato (Buntong)

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตอีสาน¹

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด²

Mahamakut Buddhist University, Isan Campus, Thailand

Mahamakut Buddhist University, Roi-Et Campus, Thailand

Corresponding Author, E-mail:nikkybaty2012@hotmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอหลักคิดความสัมพันธ์รัฐศาสตร์กับวัฒนธรรมทางการเมืองที่มีส่วนร่วมทางการเมืองและสิทธิมนุษยชนกับวัฒนธรรมทางการเมืองเพื่อการพัฒนาประชาธิปไตย จากการศึกษาพบว่า หลักแนวคิดความสัมพันธ์รัฐศาสตร์กับวัฒนธรรมทางการเมืองนั้นย่อมเกี่ยวข้องกับกิจกรรมของรัฐกับชุมชน และสังคมอย่างใกล้ชิด นอกจากนี้ ยังมีอิทธิพลของปัจจัยหรือองค์ประกอบทางสังคม เช่น วัฒนธรรมจะมีผลกระทบต่อพฤติกรรมของคนในสังคมโดยตรง ดังนั้น การที่จะเข้าใจลักษณะของคนในสังคมได้นั้น จึงจำเป็นต้องเข้าใจพฤติกรรมทางการเมืองปัญหาหรือปรากฏการณ์ที่สำคัญต่อการกระทำกิจกรรมร่วมที่เกี่ยวกับรัฐที่มีผลต่อคนในสังคมส่วนใหญ่ รวมถึงการสร้าง kepercayaanศรัทธาค่านิยมที่อยู่ภายใต้การปกครองระบอบประชาธิปไตยให้เกิดความเชื่อมั่น และส่งเสริมการเข้าร่วมกิจกรรมทางการเมืองแบบมีส่วนร่วมระหว่างรัฐกับสังคมที่สำคัญ จึงถือได้ว่าความสัมพันธ์หลักการทางรัฐศาสตร์กับวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาประชาธิปไตยนั้นย่อมสามารถพัฒนาควบคู่กันไปได้ และยังเป็นการเป็นอภิวินัยพลเมืองของสังคมตามหลักครรลองประชาธิปไตยที่เป็นระดับสากลยิ่งขึ้นในการพัฒนาคุณภาพประชาธิปไตยให้เข้มแข็ง

คำสำคัญ: ความสัมพันธ์รัฐศาสตร์; วัฒนธรรมทางการเมือง; การพัฒนาประชาธิปไตย; สังคมไทย

*ได้รับบทความ: 29 พฤศจิกายน 2565; แก้ไขบทความ: 20 มิถุนายน 2566; ตอรับตีพิมพ์: 28 มิถุนายน 2566

Received: November 29, 2022; Revised: June 20, 2023; Accepted: June 28, 2023

Abstract

This academic article aimed to present the principles of thought, relationship between Political Science, Political Culture and human rights for democratic development. The results of the study revealed that the concept of Political Science and Political culture relates to the activities of the state and the community. There are also influences of social factors, such as, culture will directly affect the behavior of people in society. Therefore, in order to understand the characteristics of man in society. It is necessary to understand behavior problems or phenomena that are important to joint activities related to state that affect most people in society. Its including beliefs values under democracy to build confidence and promote participation in Political activities with a participatory relationship between the state and society. It can be considered, therefore, that the relationship between Political Science principles and culture for the development of democracy can be developed together, and it is also the civilization of society according to the principles of democracy at more of international level. Further development of the quality of democracy to be strong.

Keywords: political science relations; political culture; democratic development; Thai society

1. บทนำ

การศึกษารัฐศาสตร์เป็นศาสตร์ทางสังคมศาสตร์ (Social Sciences) มีเนื้อหาสาระสำคัญที่กว้างใหญ่ที่สามารถอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมได้เป็นอย่างดี และมีบทบาทต่อการดำรงวิถีชีวิตของปัจเจกชนบุคคลในสังคมไทย ทำให้รัฐศาสตร์จึงได้รับการยกย่องให้เป็นเลิศทางสังคมมาตั้งแต่ยุคสมัยกรีกโบราณ กระนั้นทำให้เกิดกระแสอิทธิพลของความเป็นรัฐศาสตร์ในแง่วิชาการขึ้น และได้เป็นจุดเริ่มแพร่ขยายทางความคิดไปสู่วิทยาศาสตร์มิติอื่นๆ ที่ครอบคลุมเนื้อหาหลักๆ เช่น พฤติกรรมศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ จิตวิทยา ประวัติศาสตร์ คหกรรมศาสตร์ บริหารธุรกิจ

ประชากรศาสตร์ สื่อสารมวลชน สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา ซึ่งก็รวมถึงทางวัฒนธรรมของบุคคลที่อาศัยในสังคมไทยด้วย (พฤทธิสาณ ชุมพล, 2550)

เมื่อความเป็นรัฐศาสตร์ได้เข้ามาเกี่ยวข้องสร้างความสัมพันธ์กับวิถีเชิงวัฒนธรรมของปัจเจกบุคคลของคนในสังคมไทย จึงทำให้กลายเป็นปรากฏการณ์ในสังคมที่สะท้อนให้เห็นทั้งรูปแบบเชิงวิชาการหยิบยกคำว่า วัฒนธรรมมาอธิบายแทรกซึมอยู่ในทุกของความเป็นอยู่ในสังคมตลอดระยะเวลาหรือไม่ว่าจะเป็นวัฒนธรรมการกินอาหาร การชมภาพยนตร์ การพักอาศัย การเดินทางก็ล้วนแต่เป็นกิจกรรมหรือพฤติกรรมที่แสดงให้เห็นความสำคัญของมนุษย์ผู้คนที่ได้ผ่านการให้

คุณค่าทางสังคมที่ผ่านกระบวนการกลั่นกรองเป็นที่ยอมรับแล้วและดำรงอยู่อย่างยาวนานจนเป็นที่ยอมรับของทุกชนชั้นทุกภาคส่วน ดังนั้น จึงเกิดระบบการศึกษาทางการเมืองที่ผ่านเลนส์ทางเชิงวัฒนธรรมของคนในสังคม และเป็นความท้าทายใหม่ของกลุ่มนักวิชาการในยุคหลังสมัยใหม่ (Postmodernism) หรือยุคหลังโครงสร้างนิยม (Poststructuralism) โดยเฉพาะบทความชิ้นนี้ที่พยายามมุ่งเน้นศึกษาความสัมพันธ์รัฐศาสตร์กับวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาประชาธิปไตยในสังคมไทย ซึ่งแนวความคิดทางรัฐศาสตร์ในมิติวัฒนธรรมทางการเมืองนั้น มีผลต่อการพัฒนาประชาธิปไตยในรูปแบบกระบวนการทัศน์ทางการเมืองวัฒนธรรมที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนาระบบการเมืองตามแนวทางประชาธิปไตยที่สำคัญกระบวนการทัศน์ทางการเมืองวัฒนธรรมมีผลต่อการพัฒนาการเมืองไทย จึงทำให้เกิดกระแสการพัฒนาประชาธิปไตยตามแนววิถีทางประชาธิปไตยในสังคมไทยเกิดขึ้น ถือเป็นก้าวแรกที่สำคัญสำหรับการนำความคิดทางรัฐศาสตร์มาสร้างความสัมพันธ์ในมิติเชิงวัฒนธรรมทางการเมืองการปกครองของไทย ถือเป็นประเด็นที่ท้าทายต่อปัญหาที่ทำให้แนวความคิดรัฐศาสตร์ในมิติเชิงวัฒนธรรมทางการเมืองได้รับความนิยมมากขึ้นตามลำดับ และสามารถวิเคราะห์อิทธิพลทางการเมืองและการพัฒนาประชาธิปไตยในสังคมไทยที่ถือเป็นส่วนหนึ่งของการก่อให้เกิดการศึกษาความสัมพันธ์ทางรัฐศาสตร์ในมิติวัฒนธรรมทางการเมืองที่มีความเข้มข้นมากขึ้น และการมองการเมืองในมิติเชิงวัฒนธรรมของคนในสังคมไทย ซึ่งอาศัยอำนาจในการกำหนดพฤติกรรมของคนในสังคม

เพื่อถ่ายทอดรูปแบบอุดมการณ์ทางการเมืองมิติต่าง ๆ ให้แก่คนในสังคมที่หลากหลายระดับชนชั้นหรือกลุ่มต่างๆ ให้เกิดความเข้าใจการพัฒนาประชาธิปไตยให้แพร่หลายมากขึ้น (ชนิดา จิตตรูทะ, 2559 ก)

ความสัมพันธ์รัฐศาสตร์ผ่านมิติทางวัฒนธรรมถือว่ามีความสำคัญมาก เพราะจะช่วยให้ทราบโครงสร้างของสังคมที่เป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการทางสังคม นับเป็นการศึกษาแนวสังคมวิทยาการเมือง อีกทั้งการแสดงออกถึงความ เป็นประชาธิปไตยไม่ได้มีแค่พฤติกรรมแค่เข้าคูหาเลือกตั้งอย่างที่เคยล้อเลียนกันเพียงเท่านั้น แต่ยังหมายถึงการแข่งขัน ช่วงชิงอำนาจการรักษอำนาจ และการใช้อำนาจหลังจากนั้นด้วย ขณะเดียวกันแบบแผน ความคิด ความเชื่อ หรือค่านิยมทางการเมืองของบุคคลในสังคมทำให้ตระหนักถึงพลังทางความคิดกับความเชื่อที่เปรียบเสมือนแรงผลักดันให้มนุษย์แสดงออก ซึ่งพฤติกรรมแห่งการใช้อำนาจในลักษณะใดลักษณะหนึ่งโดยเฉพาะอย่างยิ่งสังคมไทยเป็นสังคมที่มีวัฒนธรรมยอมรับอำนาจของคนมีเงินมีบารมีทำให้คนไทยไม่สนใจที่จะตรวจสอบการทำงานของนักการเมืองเหล่านี้นักนัก ยังผลให้การพัฒนาคุณภาพประชาธิปไตยของไทยเป็นไปได้ อย่างเชื่องช้าและมีโอกาสถูกตัดตอนจากการแทรกแซงของอำนาจนอกระบบได้ เพราะการเมืองแบบอุปถัมภ์เกื้อกูลที่มีอิทธิพลจากภายนอกที่มีผลต่อสังคมด้วย ดังนั้น รัฐศาสตร์วัฒนธรรมทางการเมือง จึงเป็นรากฐานสำคัญของการพัฒนาทางการเมือง และเป็นหัวใจของการพัฒนาทางการเมืองให้เป็นประชาธิปไตย เพราะการปกครองในระบอบ

ประชาธิปไตยอำนาจอธิปไตยเป็นของประชาชนมาจากประชาชน และการใช้อำนาจนั้นเป็นไปเพื่อประชาชนความโน้มเอียงในทิศทางเดียวกันให้มากที่สุด

ดังนั้น วัฒนธรรมทางการเมืองเพื่อการพัฒนาประชาธิปไตยที่จะต้องพัฒนาไปได้และประชาชนต้องมีความเข้าใจในระบอบประชาธิปไตยและวิถีชีวิตแบบประชาธิปไตยเพราะเมื่อประชาชนรู้จักสิทธิหน้าที่และเสรีภาพตามระบอบประชาธิปไตยตามรัฐธรรมนูญไทยแล้วก็จะส่งผลให้ประชาชนสามารถใช้อำนาจของตนได้อย่างถูกต้อง ภายในขอบเขตโดยไม่ก้าวล่วงผู้อื่น นอกจากนี้ การจะพัฒนาประชาธิปไตยให้เจริญมั่นคงประชาชนจะต้องมีความเข้มแข็งทั้งในด้านความคิดสติปัญญาที่รู้อะไรเป็นอะไรและรู้จักการพึ่งตนเองและพึ่งพาซึ่งกันและกัน ซึ่งความเข้มแข็งที่สำคัญคือเข้มแข็งในวัฒนธรรมประชาธิปไตยโดยมีความคิดความเชื่อวิถีชีวิตและพฤติกรรมที่สอดคล้องเหนียวแน่นกับวัฒนธรรม ดังกล่าวอย่างไม่หยุดยั้งการมีวัฒนธรรมประชาธิปไตยที่เหนียวแน่นนั้น นอกจากจะช่วยสร้างช่วยพัฒนาและช่วยรักษาประชาธิปไตยไว้ได้แล้ว ยังจะช่วยป้องกันไม่ให้เกิดการพังทลายหรือล่มสลายของประชาธิปไตยอีกด้วย ซึ่งปัจจัยที่จะทำให้ประชาชนเข้มแข็งได้ก็อยู่ที่การศึกษาเพราะการศึกษาจะช่วยให้คนคิดเป็นและมีความคิดเป็นของตนเองรู้จักเลืกรู้จักตัดสินใจในสิ่งที่ถูกที่ควรและรู้จักใช้เหตุผลในการแก้ไขปัญหาแทนการใช้กำลังความรุนแรงรูปแบบต่างๆ และเมื่อประชาธิปไตยพัฒนาก้าวหน้ามากขึ้นเพียงใดการเมืองการปกครองประเทศนั้น ก็จะเจริญก้าวหน้าตามมาและส่งผลให้สถาบันการเมือง

เกิดความเข้มแข็งอย่างแท้จริงได้ (สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, 2561)

จากที่กล่าวมาโดยข้างต้นนั้น ความสัมพันธ์รัฐศาสตร์กับวัฒนธรรมทางการเมืองเพื่อการพัฒนาประชาธิปไตยนั้น เพื่อเป็นหลักการคิดสะท้อนให้เห็นถึงการเกิดความสัมพันธ์ของวัฒนธรรมทางการเมืองแบบการมีส่วนร่วมและคำนึงถึงสิทธิมนุษยชนในบริบทความเป็นประชาธิปไตยเพื่อการพัฒนาอย่างแท้จริง ซึ่งผู้เขียนจะได้กล่าวในแต่ประเด็นเนื้อหาต่อไป

2. หลักคิดความสัมพันธ์รัฐศาสตร์กับวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาประชาธิปไตย

หลักคิดความสัมพันธ์ทางรัฐศาสตร์กับวัฒนธรรมทางการเมือง กล่าวคือ การสร้างประชาธิปไตยที่ฐานรากเพราะการเมืองทางวัฒนธรรมถือเป็นรากฐานที่สำคัญของระบบการเมือง หากต้องการทำให้ประชาธิปไตยเติบโตจะต้องมีการปลูกฝังคุณค่าความเข้าใจในรูปแบบวัฒนธรรมทางการเมืองที่เป็นแบบประชาธิปไตยให้เกิดขึ้นอย่างสมบูรณ์แบบในสังคมไทย ที่มีความเสถียรภาพได้นั้นต้องเกิดการพัฒนาประชาธิปไตยอย่างแท้จริงได้ ซึ่งหลักคิดที่เน้นการพัฒนาประชาธิปไตยนี้ให้เกิดความก้าวหน้าเพื่อการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองที่สอดคล้องวัฒนธรรมทางการเมืองที่เป็นรากฐานสำคัญต่อความสำเร็จของการปกครองระบอบประชาธิปไตย ซึ่งหน้าที่พลเมืองในสังคมประชาธิปไตยจึงต้องมีสำนึกทางการเมืองแบบประชาธิปไตยหรือมีจิตใจเป็นประชาธิปไตยที่มีแบบแผนความประพฤติกรรม

ทางการเมืองแบบประชาธิปไตยนั้น ที่เอื้ออำนวยให้ประชาชนเลือกคนที่ต้องการรับผิดชอบผลที่จะเกิดขึ้นจากการตัดสินใจจากประชาชน กล่าวคือ การเมืองจะพัฒนาได้ต้องเป็นระบอบการเมืองการปกครองที่เป็นรูปแบบวัฒนธรรมทางการเมืองที่เอื้ออำนวยต่อระบอบการเมืองการปกครองแบบนั้น หากจะพัฒนาระบอบการเมืองแบบประชาธิปไตยก็ต้องมีการพัฒนาวัฒนธรรมทางการเมืองแบบประชาธิปไตยควบคู่กันไปด้วย เพราะวัฒนธรรมทางการเมืองย่อมมีผลต่อโครงสร้างและพฤติกรรมทางการเมืองของประชาชนในประเทศนั้น ซึ่งวัฒนธรรมแบบพลเมืองจำเป็นต้องสร้างขึ้นเพื่อเอื้อต่อการพัฒนาประชาธิปไตยมี 6 ประการสำคัญ คือ 1) สำนักแห่งการมีส่วนร่วมทางการเมือง 2) สำนักแห่งการรักษากฎหมายและเคารพกฎกติกาของสังคมอย่างเคร่งครัด 3) การมีจิตสาธารณะ 4) การยึดหลักสันติวิธีและการประนีประนอม 5) การรู้จักใช้สิทธิของตนเองและรู้จักเคารพสิทธิเสรีภาพผู้อื่น และ 6) การมองโลกในแง่ดี (พรอหมรินทร์ พรหมเกิด, 2557, หน้า 63-96)

แม้ว่าการปกครองแบบนี้จะเป็นที่นิยมกันทั่วไปในนานอารยประเทศและได้รับการยอมรับจากสังคมไทยอย่างกว้างขวางแต่การปกครองระบอบดังกล่าว ก็ยังไม่สามารถประสานเข้ากับวิถีชีวิตคนไทยได้อย่างสนิทแนบแน่น อาจกล่าวได้ว่าคนไทยส่วนใหญ่ยังไม่มีจิตวิญญาณประชาธิปไตยเท่าที่ควรหรือยังไม่มีวิถีชีวิตแบบประชาธิปไตยอย่างแท้จริงเท่าใด นักปราชญ์ที่สำคัญประการหนึ่งที่เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาประชาธิปไตยของไทยคือ เรื่องวัฒนธรรมทางการเมืองของไทยแบบ

ดั้งเดิมที่ตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของระบบอุปถัมภ์มายาวนานทำให้วัฒนธรรมทางการเมืองไทยค่อนข้างไปทางอำนาจนิยมและประเพณีนิยม ซึ่งลักษณะพฤติกรรมและวัฒนธรรมทางการเมืองกับการพัฒนาประชาธิปไตยมีเนื้อหาสาระที่แตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง (จรัส สุวรรณมาลา, 2557)

อย่างไรก็ตาม การสร้างจิตวิญญาณของประชาธิปไตยให้แข็งแกร่งมิใช่เพียงแค่การสร้างระบบสถาบันขึ้นมาชุดหนึ่งเท่านั้น หากแต่ต้องบ่มเพาะวิถีชีวิตแบบประชาธิปไตยให้ฝังรากลึกลงในตัวของพลเมืองแต่ละคนด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการกระจายความรู้ผ่านเครือข่ายกลุ่ม องค์กร สมาคมและสถาบันต่างๆ เพราะฉะนั้นที่ผ่านมาประเทศไทยได้มีการบ่มเพาะวัฒนธรรมทางการเมืองแบบพลเมืองน้อยมาก ซึ่งสืบเนื่องจากคณะราษฎรได้มีการเปลี่ยนผ่าน (Transformation) จากระบอบเผด็จการไปสู่ระบอบประชาธิปไตยอย่างรวดเร็วจึงทำให้เกิดปัญหาในการรักษาอุดมการณ์ประชาธิปไตยในเดียวกันหลายประเทศที่เป็นต้นแบบการปกครองระบอบประชาธิปไตยของโลกอย่างเช่นสหรัฐอเมริกาและยุโรป ประชาชนมีโอกาสบ่มเพาะวัฒนธรรมแบบพลเมืองมาอย่างยาวนาน จึงทำให้การเมืองแบบประชาธิปไตยมีความเข้มแข็งจากฐานรากอย่างมาก ดังกรณีของประเทศอังกฤษที่มีรัฐธรรมนูญเป็นแบบลายลักษณ์อักษรประชาชนมีจารีตประเพณีประชาธิปไตยที่ฝังรากลึกอยู่ในจิตใจมาอย่างช้านานนั้น สำหรับสังคมไทยจึงไม่อาจจะหวังให้ระบอบประชาธิปไตยเข้มแข็งในเวลาอันสั้นได้แต่กระนั้นสังคม ก็ไม่ควรมุ่งพัฒนาระบบโครงสร้างและสถาบันทางการเมือง

แต่เพียงอย่างเดียวควรเล็งผลเลิศไปให้ลึกกลงไปจนถึงกิจกรรมของสมาชิกในสังคมที่รับการตีค่าจนกลายเป็นวัฒนธรรม จารีตประเพณี ความเชื่อและความรู้สึกนึกคิดของผู้คนในสังคมหรือที่เรียกว่ารัฐศาสตร์กับวัฒนธรรมทางการเมืองหรือการเมืองวัฒนธรรมด้วยนั้น (เกษียร เตชะพีระ, 2560)

ฉะนั้น ความสัมพันธ์รัฐศาสตร์กับวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาประชาธิปไตยในสังคมไทยจะต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานความคิดด้านการพัฒนาประชาธิปไตยข้อที่ว่ารัฐศาสตร์กับ วัฒนธรรมจะมีผลต่อการพัฒนาประชาธิปไตยอย่างไร ซึ่งวัฒนธรรมทางการเมืองแบบประชาธิปไตยจะต้องมีความเสถียรภาพทางการเมืองเพื่อส่งผลต่อประกอบที่สำคัญเพื่อให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างรัฐศาสตร์กับวัฒนธรรมกับการพัฒนาประชาธิปไตยที่แท้จริงได้นั้นก็คือ “การสร้างประชาธิปไตยที่เป็นฐานราก” ก่อนเพื่อความเข้าใจการมองการเมืองเชิงวัฒนธรรม ที่เป็นรากฐานสำคัญของระบบการเมือง ดังนั้น หากต้องการทำให้ประชาธิปไตยเติบโตจึงต้องมีการปลูกฝังวัฒนธรรมทางการเมืองแบบประชาธิปไตยให้เกิดขึ้นในสังคมไทย (เกษียร เตชะพีระ, 2560)

ด้วยเหตุนี้ วัฒนธรรมทางการเมืองที่สอดคล้องกับการพัฒนาประชาธิปไตย คือ วัฒนธรรมแบบพลเมือง (Civic Culture) ซึ่งจะช่วยให้ระบอบประชาธิปไตยพัฒนาไปอย่างมีเสถียรภาพได้ ซึ่งวัฒนธรรมแบบพลเมืองถือว่าเป็นเสาหลักของการพัฒนาประชาธิปไตยเป็นสิ่งที่จะทำให้ประชาธิปไตยเจริญเติบโตไปได้ แต่การนำแนวคิดวัฒนธรรมแบบพลเมืองแบบตะวันตกมาใช้

ในสังคมไทย จำเป็นต้องมีการปรับปรุงหลักการบางอย่างเพื่อให้เหมาะสมสอดคล้องกับบริบทโครงสร้างของสังคมไทย นั่นหมายความว่า การพัฒนาและเสริมสร้างวัฒนธรรมแบบพลเมืองจะต้องดำเนินการบนพื้นฐานของสังคมวัฒนธรรมที่เหมาะสมเข้ากับบริบทสังคมได้ หากตามกรอบแนวความคิดนี้แล้วการที่สังคมไทยจะเป็นประชาธิปไตยได้อย่างแท้จริงหรือไม่ นั้น มิได้ขึ้นอยู่กับว่ามีรูปแบบหรือโครงสร้างหรือสถาบันทางการเมืองที่เป็นประชาธิปไตยแต่เพียงอย่างเดียวเท่านั้น แต่ปัจจัยสำคัญที่สุด คือ การที่ประชาชนสามารถนำหลักคิดวัฒนธรรมทางการเมืองที่เกิดขึ้นภายในจิตสำนึกเข้าใจคุณค่าประชาธิปไตยมาใช้ในการดำรงชีวิตเป็นปกติวิสัย และสามารถซึมซับกลายเป็นวิถีชีวิตหรือเป็นวัฒนธรรมทางการเมืองในที่สุด (ชนิดา จิตตรุทธะ, 2556 ข) ที่เกิดจากการวางรากฐานทางวัฒนธรรมทางการเมืองเพื่อให้เกิดการพัฒนาประชาธิปไตยในสังคมไทยมีประสิทธิภาพ และจะช่วยให้เกิดสำนึกแห่งการมีส่วนร่วมทางการเมืองเงื่อนไขของความเป็นประชาธิปไตยนั้น ผู้คนในสังคมนั้นจะต้องมีพฤติกรรมแบบมีส่วนร่วมการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน จึงนับได้ว่าเป็นแกนหลักที่สำคัญอย่างมากประการหนึ่งของประชาธิปไตยและยังเป็นตัวชี้วัดสำคัญของความเป็นประชาธิปไตย ตามที่ ธีระพงศ์ จิระภาค (2556) ได้ให้ความเห็นว่า การมีส่วนร่วมทางการเมืองยังเป็นตัวการกำหนดคุณภาพของนักการเมืองและสถาบันทางการเมืองอีกด้วย ในสังคมที่มีความเป็นประชาธิปไตยมากยิ่งประชาชนมีส่วนร่วมทางการเมืองมากเท่าใด สังคมประชาธิปไตยก็จะ

ยิ่งมีมากขึ้นเท่านั้น เช่น การสนใจติดตามข่าวสาร เหตุการณ์บ้านเมืองการพูดคุยปัญหาบ้านเมือง เชิงสร้างสรรค์การใส่ใจในการไปใช้สิทธิ์ออกเสียง เลือกตั้ง การออกเสียงประชามติการรวมตัวกัน เป็นกลุ่มประชาสังคมหรือขบวนการเคลื่อนไหวทาง สังคม (Social Movement) เป็นต้น การเข้าไปมี ส่วนร่วมกับกิจกรรมทางการเมืองในลักษณะ ดังกล่าวจะทำให้ประชาชนตื่นตัวทางการเมืองมากขึ้น มีความรอบรู้ทางการเมืองมากขึ้น ซึ่งช่วยให้เกิด การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในทิศทางที่เป็นบวก และมีส่วนผลักดันให้เกิดการพัฒนาศักยภาพของ ประชาธิปไตยมากขึ้น ในท้ายที่สุดประชาชน จะมีจิตสำนึกทางการเมืองขึ้นแล้วคุณภาพของ ประชาธิปไตยก็จะยกระดับขึ้นตามไปด้วย (อริยธัช แก้วเกาะสบบัว, 2559)

กล่าวโดยสรุป ที่ผ่านมานั้นการสร้างควม เข้าใจรูปแบบประชาธิปไตยนั้นเป็นเพียงแค่ระบบ ของรัฐบาลที่มีการเลือกตั้งการมีพรรคการเมืองและ การกำหนดข้อตกลงของบรรดาชนชั้นนำที่เข้ามาใช้อำนาจทางการเมืองซึ่งก็คือการมีรัฐธรรมนูญ เมื่อเป็นเช่นนี้การสร้างประชาธิปไตยไทย จึงมีความหมายเพียงแค่การดำเนินการเพื่อให้กระบวนการ เหล่านี้เกิดขึ้นจึงทำให้เราละเลยต่อแก่นแท้ของการ พัฒนาประชาธิปไตยไม่ว่าจะเป็นการตื่นตัวทางการเมืองการวิจารณ์รัฐบาลหลังการเลือกตั้งเหล่านี้ เป็นต้น ซึ่งจะส่งผลให้ประชาธิปไตยเจริญก้าวหน้า ไปได้อย่างแข็งแกร่ง ดังนั้น การให้ความรู้ความเข้าใจ ด้านการศึกษาแก่ประชาชนจึงมีความสำคัญต่อการ พัฒนาประชาธิปไตยจากการวางฐานราก เพื่อก่อให้เกิดเป็นการเมืองวัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์ที่

สมควรได้รับการปลูกฝังจากรุ่นสู่รุ่น เพื่อให้กลายเป็นอุดมการณ์ประชาธิปไตยที่ฝังรากลึกลงไป ในสังคมเพื่อการปฏิรูปการเมือง และการสร้างคนให้ เป็นพลเมืองของรัฐที่มีคุณภาพมีความรู้เรื่อง ประชาธิปไตยอย่างถูกต้องเท่านั้น ที่มีส่วนความ จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องสร้างสรรค์ให้เกิดขึ้นภายใน จิตใจสำนึกของผู้คนในสังคมทุกระดับชนชั้นอย่าง ต่อเนื่องและยาวนาน เพื่อให้กลายเป็นการเมือง วัฒนธรรมของผู้คนในสังคมไทยและช่วยจรรโลง บรรยากาศประชาธิปไตยให้เกิดขึ้นในสังคมไทย รัฐศาสตร์วัฒนธรรมทางการเมืองภาคประชาชนนี้ นับเป็นความท้าทายใหม่ๆ ต่อการพัฒนา ประชาธิปไตยที่จะมั่นคงได้ก็ด้วยการมีรากฐาน ความคิดที่แข็งแกร่งอันสอดคล้องกับแนวคิด วัฒนธรรมแบบพลเมืองการพัฒนาประชาธิปไตย ตามแนวคิดนี้ จึงจะเป็นการพัฒนาประชาธิปไตย จากฐานไปสู่สังคมที่มีคุณภาพอย่างแท้จริงได้

3. การมีส่วนร่วมทางการเมืองกับวัฒนธรรมทางการเมืองเพื่อการพัฒนาประชาธิปไตย

การมีส่วนร่วมในทางการเมือง (Political Participation) จึงถือเป็นหัวใจของการเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตย โดยเฉพาะใน สังคมประชาธิปไตยแบบตะวันตกการมีส่วนร่วม ทางการเมืองสามารถดำเนินการได้หลายช่องทาง ทว่าตามหลักการแล้วสามารถแบ่งออกได้เป็น 5 ประเด็น คือ ประเด็นแรก การมีส่วนร่วมของ ประชาชนในกระบวนการเลือกตั้ง กล่าวคือ การ เลือกตั้งเป็นสิทธิและหน้าที่ของประชาชนชาวไทย ทุกคน ที่มีอายุครบ 18 ปีบริบูรณ์ เพื่อไปทำหน้าที่

คัดเลือกตัวแทนของตนเข้าไปออกกฎหมายและเข้าไปบริหารประเทศ และประชาชนจะต้องมีส่วนร่วมในการเลือกตั้งและทำให้การเลือกตั้งสุจริตและเที่ยงธรรม ประชาชนสามารถมีส่วนร่วมในกระบวนการเลือกตั้ง ประการที่สอง การมีส่วนร่วมในรูปแบบของกลุ่มผลประโยชน์ กล่าวคือ การรวมตัวกันของบุคคลเป็นกลุ่มบุคคลหรือองค์กรในสังคม มีเป้าหมายหลักอยู่ที่การรักษาผลประโยชน์ของกลุ่มตน เป็นต้น ประการที่สาม การมีส่วนร่วมในรูปแบบของพรรคการเมือง กล่าวคือ การรวมกลุ่มของบุคคลที่มีความเชื่อทางการเมืองคล้ายคลึงกัน มีเป้าหมายหลักอยู่ที่การส่งสมาชิกลงสมัครรับเลือกตั้งเพื่อไปทำหน้าที่ทั้งฝ่ายบริหาร นิติบัญญัติ และการเข้ามาในรูปแบบพรรคการเมืองหรือการให้การศึกษาทางการเมืองแก่ประชาชน การดูแลและรักษาผลประโยชน์ของส่วนร่วม การสร้างผู้นำทางการเมืองการควบคุมและติดตามตรวจสอบทางการเมือง เป็นต้น ประการที่สี่ การมีส่วนร่วมในรูปแบบของการไปใช้สิทธิเลือกตั้ง กล่าวคือ การออกไปใช้สิทธิเลือกตั้งถือเป็นรูปแบบการมีส่วนร่วมที่สำคัญของการบริหารประเทศภายใต้ระบอบประชาธิปไตยอย่างแท้จริง ประการที่ห้า การมีส่วนร่วมในรูปแบบของการแสดงออก กล่าวคือ บุคคลมีเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น การเขียน การพูด การโฆษณา การพิมพ์ซึ่งการแสดงออกเหล่านี้ อาจอยู่ในรูปแบบของการวิพากษ์วิจารณ์ตามสื่อออนไลน์ Line, Facebook, Twitter TV ออนไลน์ เป็นต้น (สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, 2561) และหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองไทยเพื่อให้ปวงชนไทยได้มีส่วนร่วมใน

ทางการเมืองตามวิถีประชาธิปไตยใน ปี พ.ศ. 2475 หรือการปฏิรูปการเมืองไทย พ.ศ. 2544 โดยมีองค์ประกอบบางอย่างที่เหมือนกัน อาทิ รูปแบบวิธีการและจำนวนของประชาชนผู้มีสิทธิมีส่วนร่วมในทางการเมืองเป็นวัตถุประสงค์ที่สำคัญวัตถุประสงค์หนึ่งการเปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในทางการเมืองถือเป็นพัฒนาการมีส่วนร่วมในทางการเมืองไทยที่สำคัญที่เรียกว่า “แบบพหุนิยม” (Pluralism) หมายถึง การยอมรับแนวความคิดที่มีความแตกต่าง (Difference) และความหลากหลาย (Diversity) ในมิติต่างๆ ของผู้คนในสังคมตั้งแต่การเมืองชีวิตทางสังคม และวัฒนธรรมอันเป็นการส่งเสริมให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการผลักดันหรือการพัฒนาทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม ก่อให้ชุมชนเข้มแข็งหรือที่เรียกว่า ประชาสังคม ในปัจจุบัน ทั้งนี้ (วิศาล ศรีมหาโร, 2554)

อย่างไรก็ตาม การที่ประชาชนเข้าร่วมดำเนินกิจกรรมทางการเมืองเพื่อที่จะมีอิทธิพลต่อการกำหนดนโยบายของรัฐหรือผู้นำรัฐบาล รวมทั้งกดดันให้รัฐบาลกระทำตามความประสงค์ของตนหรือกลุ่มของตน และโดยที่การมีส่วนร่วมในทางการเมืองเป็นเครื่องชี้วัดพัฒนาการทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตยของแต่ละประเทศ การมีส่วนร่วมในทางการเมืองก็ควรที่จะเป็นการมีส่วนร่วมตามครรลองประชาธิปไตย ดังนั้น ประเทศที่พัฒนาการเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอยู่ในระดับที่ดีแล้ว ก็มักจะกำหนดให้ประชาชนในทุกกระดามีสิทธิมีส่วนร่วมในทางการเมืองตามกฎหมายอย่างเป็นรูปธรรม โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเสนอข้อเรียกร้องต่อรัฐบาลก่อน

การตัดสินใจกำหนดนโยบาย หากการกระทำใดไม่มีวัตถุประสงค์เพื่อมีอิทธิพลในการตัดสินใจเลือกนโยบายของรัฐบาลหรือเลือกบุคคลสำคัญที่สามารถกำหนดนโยบายของรัฐบาลได้ก็ไม่ถือเป็นการมีส่วนร่วมในทางการเมือง ซึ่งแนวความคิด (Concept) ของการมีส่วนร่วมทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตยนั้นอย่าง (ประโยชน์ ส่งกลิ่น, 2554) ให้ความเห็นการมีส่วนร่วมทางการเมืองจึงเป็นกลไกหนึ่งที่จะทำให้ประชาชนกับรัฐผู้ปกครองได้มีโอกาสสื่อสาร และประสานอรรถประโยชน์ร่วมกันการนำนโยบายไปปฏิบัติ (Implementation) ทั้งด้านการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม ก็จะเป็นไปตามเจตจำนงของประชาชนมากขึ้น อันเป็นการส่งเสริมและพัฒนาให้ระบอบประชาธิปไตยเป็นระบอบการเมืองที่สามารถตอบสนองความต้องการของประชาชนได้มากขึ้น (วิฑูรย์ วีรศิลป์, 2556) ส่วนได้ให้ความเห็นโดยเฉพาะการปฏิรูปการเมืองและการบังคับใช้รัฐธรรมนูญในหลายๆ ฉบับที่ผ่านมาทำให้ประชาชนมีความกระตือรือร้นที่จะมีส่วนร่วมในทางการเมืองเกิดเป็นแรงขับเคลื่อนทางสังคม (Social Impulse) ที่ประชาชนจำนวนมากเข้ามีส่วนร่วมในกิจกรรมทางการเมืองอย่างหลากหลายทางสังคมและวัฒนธรรมเชิงอำนาจผลประโยชน์บนข้อขัดแย้งหรือ ที่เรียกว่าการมีส่วนร่วม “แบบพหุการเมือง (Plural Politics)” และเกิดภาวะ “พหุสังคม (Plural Society)” และพัฒนาไปถึงการเป็น “ภาคประชาสังคม” และ “การเมืองภาคประชาชน” ซึ่งประชาชนหรือกลุ่มผลประโยชน์

แต่ละกลุ่มต่างก็จะใช้สิทธิส่วนร่วมทางการเมืองในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งหรือมากกว่าเหตุการณ์ทางการเมืองที่เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรมทางการเมืองกับการพัฒนาประชาธิปไตย ตัวอย่างเช่น รัฐธรรมนูญ ฉบับ พ.ศ. 2540 ที่ประชาชนมีส่วนร่วมมากที่สุดในประวัติศาสตร์การเมืองไทยของการมีรัฐธรรมนูญที่สำคัญเปิดโอกาสการมีส่วนร่วมในทางการเมืองของประชาชนมากขึ้น ส่งผลเพื่อให้ภาวะดุลยภาพทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมอันจะก่อให้เกิดสังคมบูรณาการไปสู่การเป็นประชาสังคมมุ่งสู่การพัฒนาให้เป็นชุมชน เข้มแข็ง เป็นต้น (วิทยากร เชียงกุล, 2552)

สรุปได้ว่า วัฒนธรรมทางการเมืองแบบการมีส่วนร่วมทำให้ประชาชนเกิดความตื่นตัวและให้ความสนใจที่จะเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองตระหนักถึงบทบาทของตนมากขึ้นมีพฤติกรรมการมีส่วนร่วมทางการเมืองในหลายรูปแบบ เช่น มีสิทธิการไปเลือกตั้งมากขึ้น การเฝ้าสังเกตการณ์การชุมนุมเรียกร้องทางการเมืองการกล้าแสดงจุดยืนทางการเมือง เป็นต้น แต่ยังมีประชาชนอีกกลุ่มที่ยังเมินเฉยต่อการกำหนดอนาคตทางการเมืองของตน ถือว่าการเมืองไม่เกี่ยวกับพวกเขาคิดว่าการเมืองอยู่นอกเหนืออำนาจการตัดสินใจของตนแนวคิดเช่นนี้ทำให้ระบบการเมืองของไทยอ่อนแอและประชาธิปไตยไม่มีเสถียรภาพ มักจะเอื้อให้ทหารหรือผู้มีบารมีนอกรัฐธรรมนูญตลอดจนกลุ่มผู้เสียประโยชน์จากนโยบายของกลุ่มอำนาจใหม่ในสังคมสามารถแทรกแซงทางการเมืองได้

4. สิทธิมนุษยชนกับวัฒนธรรมทางการเมือง เพื่อการพัฒนาประชาธิปไตย

ประชาธิปไตยแบบใหม่ที่ประชาชนต้องมี กล่าวคือ สิทธิ เสรีภาพ ภารดรภาพของความเป็นพลเมืองเพราะสิทธิมนุษยชนนั้น ทุกคนในชุมชนสังคมต้องมีสิทธิการรู้จักใช้สิทธิของตนเองและรู้จักเคารพสิทธิเสรีภาพของผู้อื่นอย่างไร Lucian W. Pye (2000) ได้กล่าวไว้ว่า ประเทศที่มีความเป็นประชาธิปไตยผู้คนในสังคมต้องมีวัฒนธรรมแบบพลเมือง ลักษณะของวัฒนธรรมแบบพลเมืองประการหนึ่งของ Lucian W. Pye ที่ได้นำหยิบยกขึ้นมากล่าวอ้างถึง คือ การที่ผู้คนในสังคมต้องรู้จักใช้สิทธิของตนเอง และต้องมีให้ความเคารพต่อสิทธิเสรีภาพของผู้อื่นที่อยู่ในสังคมอย่างจริงจัง และการมีบุคลิกภาพในรูปแบบประชาธิปไตยที่ปัจเจกชนต้องมีความเชื่อว่าสิทธิเสรีภาพเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และติดตัวมาแต่กำเนิด จึงเป็นสิ่งที่ต้องหวงแหนและเก็บรักษาไว้ อย่างเช่นเดียวกันกับหลักการพื้นฐานของประชาธิปไตยที่ได้เกิดการยอมรับในหลักการเหตุผลที่สำคัญร่วมกัน ประการหนึ่งว่า การยอมรับนับถือความสำคัญนั้นถือเป็นศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ รวมถึงความเสมอภาค ภารดรภาพ และสิทธิเสรีภาพในการดำเนินชีวิตของปัจเจกชน ภายใต้ประชาธิปไตยจะเป็นระบอบการปกครองที่บูชาสิทธิและเสรีภาพของมนุษย์แต่ในการอ้างถึงสิทธิและเสรีภาพก็ต้องอยู่ภายใต้กรอบของข้อกฎหมายรัฐธรรมนูญที่ให้อำนาจสิทธิในการใช้สิทธิและเสรีภาพเกินขอบเขตจนละเมิดหรือก้าวล่วงสิทธิเสรีภาพของผู้อื่นหรือทำให้เกิดความไม่สงบขึ้นในสังคมนั้น ถือว่าการใช้สิทธิและเสรีภาพลักษณะเช่น

นี้ย่อมเป็นสิ่งมิชอบและมีใช่เป็นการใช้สิทธิและเสรีภาพในระบอบประชาธิปไตยอย่างแน่นอนจึงเป็นเรื่องการรู้จักการใช้สิทธิของตนเองและการรู้จักเคารพสิทธิเสรีภาพของผู้อื่น จึงเป็นรากฐานที่สำคัญอีกประการหนึ่งที่เอื้อต่อการปกครองระบอบประชาธิปไตย หากประชาชนทุกคนมีความรู้ความเข้าใจถึงสิทธิหน้าที่ เสรีภาพ พลเมืองของตนและการทำหน้าที่ที่รัฐธรรมนูญบัญญัติไว้แล้วย่อมสามารถปฏิบัติตนเองได้อย่างมีประสิทธิภาพเพื่อความถูกต้องครบถ้วนแล้วประชาชนในชาติย่อมอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข และชาติบ้านเมืองก็จะพัฒนาและเจริญก้าวหน้าไปอย่างก้าวกระโดดอย่างรวดเร็ว (พรอัมรินทร์ พรหมเกิด, 2557, หน้า 63-96)

ในการความสำคัญต้องเป็นระบบที่ประชาชนมีสิทธิเสรีภาพทั้งในทางการเมือง เศรษฐกิจและสังคม เช่น สิทธิในการเข้าถึงบริการ สาธารณะอย่างเสมอภาค สิทธิในการได้รับการศึกษา ข้อมูลข่าวสารมีงานที่ดีที่มีการจัดตั้งองค์กรเพื่อปกป้องสิทธิทั้งของตนเองและชุมชนได้ และสามารถเลือกผู้แทนที่มีหน้าที่ต้องรับผิดชอบต่อประชาชนไม่ใช่เป็นตัวแทนของบริษัททุนข้ามชาติ และทุนใหญ่สิทธิมนุษยชนถือได้ว่าเป็นโครงสร้างหนึ่งที่บ่งบอกถึงลักษณะสังคมแบบรัฐศาสตร์กับวัฒนธรรมเพราะจัดเป็นการขยายพื้นที่ให้กับกลุ่มคนชายขอบที่เป็นกลุ่มที่มีขนาดใหญ่หนึ่งในสังคม ไม่ว่าจะเป็น กลุ่มคนผิวสี กลุ่มรักร่วม เพศ กลุ่มผู้ลี้ภัย สงคราม เป็นต้น เพื่อให้เพิ่มบทบาทให้กับกลุ่มบุคคลดังกล่าวตลอดจนเพิ่มเสียงเรียกร้องให้ไปถึงผู้นำประเทศเพื่อให้ชนชั้นนำได้เหลียวมองมาให้ความสำคัญกับสิทธิความเป็นมนุษย์ที่เท่าอย่าง

เทียมกัน เพื่อให้เกิดวัฒนธรรมทางการเมืองที่สามารถสร้างการพัฒนาประชาธิปไตยตั้งแต่คนรากหญ้าที่อยู่ในสังคมและยังอยู่ภายใต้การปกครองประชาธิปไตยได้รับรู้ การมีสิทธิหน้าที่ เสรีภาพ ภราดรภาพ ในศักดิ์ของความเป็นมนุษย์ ที่มีกฎหมายรับรองสิทธิด้านต่างๆ ถือเป็นตามกระบวนการรัฐศาสตร์ทางวัฒนธรรมการเมือง สะท้อนให้ผู้มีอำนาจหันมาให้ความสำคัญกับความสมานฉันท์ช่วยสร้างสังคมให้เกิดการพัฒนาเป็นไปตามระบอบประชาธิปไตยจะต้องมองโลกในแง่ดี และมีความไว้วางใจในเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน เมื่อเรามองโลกในแง่ดีหรือคิดในแง่บวกต่อสิ่งแวดล้อมและผู้คนในสังคมอีกด้วย (วิทยากร เชียงกูล, 2552)

ฉะนั้น การเชื่อมโยงระหว่างวัฒนธรรมทางการเมืองแบบประชาธิปไตยกับสิทธิมนุษยชนนั้นสามารถมองหลักประชาธิปไตยได้ สองหลักการกล่าวคือ อำนาจอธิปไตยนั้นมาจากเสียงของประชาชนเป็นอำนาจมาจากประชาชนที่มอบสิทธิในหาตัวแทนเข้าไปทำหน้าที่การบริหารรัฐโดยผ่านการเลือกตั้งจากประชาชน ซึ่งรัฐบาลนั้นจะต้องตอบสนองความต้องการและผลประโยชน์ของประชาชนเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งเป็นไปตามวาทะอันโด่งดังของ Abraham Lincoln อดีตประธานาธิบดีของสหรัฐที่ให้นิยามของ “ประชาธิปไตย” ไว้อย่างครบถ้วนว่าประชาธิปไตยนั้น คือ การปกครองของประชาชนโดยประชาชนและเพื่อประชาชน ซึ่งอธิบายเพิ่มเติมได้ว่าประชาชนต้องมีอำนาจในการคัดเลือกรัฐบาลควบคุมตรวจสอบรัฐบาลเพื่อให้ตอบสนองต่อเจตจำนงของประชาชนในเวลาเดียวกัน ส่วนหลักการที่สอง ประชาธิปไตยก็คือ

เรื่องของความเท่าเทียมกันหรือความเสมอภาคทางการเมือง ซึ่งก็เป็นประเด็นท้าทายสังคมมาทุกยุคทุกสมัยไม่ว่าจะเป็นคำถามที่ว่า เราจะนับว่าคนเท่ากันเมื่อไหร่ และจะพัฒนาคุณภาพของประชาชนเพื่อให้เกิดการยอมรับว่าคนเท่ากันได้ภายใต้เงื่อนไขอะไรบ้าง หรือการที่เราจะยอมรับว่าประชาชนเป็นที่มาของอำนาจการปกครองแต่มีเรื่องไหนบ้างที่เรายอมรับให้ประชาชนตัดสินใจได้จริงๆ (วิศรุตฯ ทองแก้ว, 2549)

หากกล่าวถึงหลักการประชาธิปไตยแล้วอันแรกต้องให้ความสำคัญต่อเรื่อง “สิทธิ” (Right) และ “เสรีภาพ” (Liberty) เป็นอันดับแรกๆ เสมอ ซึ่งประเด็นนี้จะทำให้เห็นว่าถ้าหากขาดซึ่งการให้หลักประกันสิทธิขั้นพื้นฐานและเสรีภาพแล้ว ก็จะเป็นเรื่องยากที่ประชาชนจะสามารถสื่อสารหรือรวมตัวเคลื่อนไหวทางการเมืองเพื่อเรียกร้องสิทธิและเสรีภาพที่พึงมีในการที่จะทำให้รัฐนั้นต้องรับผิดชอบต่อประชาชนได้ ถ้าหากไม่ยึดหลักประชาธิปไตยย่อมแสดงให้เห็นถึงความไม่เป็นประชาธิปไตยย่อมมีส่วนที่ทำให้เกิดการละเมิดสิทธิมนุษยชนต่อประชาชนในหลายกรณีที่เกิดขึ้นได้นอกจากนี้ยังทำให้เกิดการต่อต้านและโค่นล้มรัฐบาลเผด็จการที่แม้จะพยายามแก้ปัญหาบ้านเมือง ก็ดูเหมือนจะอัดอัดใจที่จำต้องละเมิดเงื่อนไขสิทธิมนุษยชนในบางเรื่องโดยมักอ้างว่าเป็น “สถานการณ์พิเศษ” เสมอเพื่อสร้างความชอบธรรมให้กับการกระทำของตน เมื่อเป็นเช่นนี้ความซับซ้อนของความสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรมทางการเมืองที่อยู่ภายใต้หลักประชาธิปไตยกับสิทธิมนุษยชนก็เป็นเรื่องที่เราต้องยึดเป็นหลักคิดให้ได้

ไม่เพียงแต่เรื่องการเชิดชูประชาธิปไตยเพื่อขับไล่เผด็จการ เท่านั้น เมื่อวิเคราะห์แล้วว่าประชาธิปไตยเองยังต้องถูกพัฒนาเช่นกันต้องได้รับการพัฒนาให้มากกว่าการใช้สิทธิในวันเลือกตั้งหรือการสร้างวาทกรรม “คนดี” เพื่อใส่ร้ายป้ายสีคู่แข่งทางการเมือง เท่านั้น และต้องตระหนักถึงสิทธิและเสรีภาพตามระบอบประชาธิปไตยเพื่อให้เกิดวัฒนธรรมทางการเมืองด้านสิทธิมนุษยชนในมิติต่างๆ ดังนี้ (วิศาล ศรีมหาโว, 2554)

มิติที่หนึ่ง ความสำคัญเมื่อพิจารณาถึงเรื่องของความสัมพันธ์ระหว่างประชาธิปไตยกับสิทธิมนุษยชนก็คือ เรื่องของความยุติธรรมในระยะเปลี่ยนผ่าน (Transitional Justice) ที่ครอบคลุมทั้งเรื่องของการก่อร่างสร้างตัวของประชาธิปไตยภายหลังความขัดแย้งกันในสังคมองค์ประกอบสำคัญในกระบวนการยุติธรรมในระยะเปลี่ยนผ่านมีด้วยกันหลายเรื่อง ทั้งเรื่องของการดำเนินคดีกับผู้กระทำความผิดในช่วงเวลาที่ปกครองประเทศ (ธีระพงศ์ จิระภาค, 2556) ซึ่งส่วนใหญ่ก็มักจะตั้งข้อกล่าวหาเรื่องการละเมิดสิทธิมนุษยชนเพราะคิดว่าน่าจะมีพลชนเข้ามาเป็นฝ่ายสนับสนุนได้แต่ในสังคมที่มีความเป็นประชาธิปไตยมากแล้ว อาจจะพบว่าไม่ใช่ทุกคนที่จะเข้าข้างแต่สิ่งที่คนในสังคมจับตามองก็คือ ผู้ที่ถูกดำเนินคดีเป็นนักการเมืองหรือสมาชิกพรรคการเมืองและนักเรียน นักศึกษาประชาชน ที่มีกระเลือนไหวทางการเมืองเพื่อเรียกร้องประชาธิปไตยในยุคปัจจุบัน ทำให้สังคมคอยจับตามองตรวจสอบการทำหน้าที่ของรัฐ เช่น การจะดำเนินคดีกับใครจึงต้องได้รับการพิจารณาไตร่ตรองอย่างรอบคอบก่อนที่ผ่านมานั้น รัฐได้

ทำการละเมิดสิทธิมนุษยชนต่อประชาชนโดยการใช้อำนาจนิยมเผด็จการและขาดความยุติธรรมที่ส่งผลต่อ สังคมที่ผ่านในอดีตอันเลวร้ายยังเหลือมรดกหลายอย่างที่จะบอบเผด็จการทิ้งเอาไว้ อย่างเช่น หลักนิติรัฐที่ถูกทำลาย สิทธิมนุษยชนของประชาชนที่ถูกละเมิดอย่างกว้างขวาง มีเหยื่อความรุนแรงที่ถูกพรากความเป็นพลเมือง ถูกพรากศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ซึ่งการทำหน้าที่ของรัฐที่ไม่คำนึงถึง “สิทธิ” ในการเข้าถึงความยุติธรรมให้กับผู้ต้องหา คดีทางการเมืองและครอบครัวผู้ต้องหาคดีทางการเมืองเพื่อแสดงถึงกระบวนการความยุติธรรมในการคลี่คลายคดีและการตัดสินคดีทางการเมืองที่ตกอยู่ในสถานการณ์อย่างตรงไปตรงมา และเปิดเผยความจริงให้สาธารณชนรับทราบ ดังนั้น หากพิจารณาคดีความทางการเมืองต้องเป็นไปตามหลักสิทธิมนุษยชนเพื่อให้เกิดความยุติธรรมตามหลักประชาธิปไตยอย่างแท้จริง (ประจักษ์ ก้องกีรติ, 2566)

มิติที่สอง ที่สำคัญที่สุดและควรได้รับความสนใจให้มากขึ้นในกระบวนการของความยุติธรรมระยะเปลี่ยนผ่านก็คือ กระบวนการที่จะป้องกันไม่ให้คนที่เกี่ยวข้องกับการละเมิดสิทธิมนุษยชนต่างๆ ได้เข้ามาเกี่ยวข้องกับตำแหน่งที่เกี่ยวข้องกับสาธารณะ ซึ่งเป็นผู้มีส่วนได้เสียกับข้อกล่าวหาและอาจใช้อำนาจหน้าที่บีบบังคับไปเพื่อประโยชน์แก่พวกตนได้ ส่วนเรื่องของการจ่าย ค่าชดเชยก็เป็นอีกอย่างที่จะต้องให้ความสำคัญแต่ก็ไม่สำคัญเท่ากับการชดเชยต่อความสูญเสียความรู้สึกทางใจ ซึ่งภาครัฐต้องให้หลักประกันว่าพร้อมจะรับผิดชอบสิ่งที่เกิดขึ้น เพื่อให้ผู้ถูกกล่าวหาเชื่อมั่นใจว่าจะได้รับความเป็นธรรมจากกระบวนการยุติธรรมอีกเรื่องที่เราจะ

ละเลยไม่ได้เลย คือ เรื่องของการรำลึกหรือการสร้างความทรงจำที่มีต่อเหตุการณ์ดังกล่าวทั้งเรื่องของตำราเรียนการจัดสร้างพิพิธภัณฑ์การสร้างพื้นที่แห่งการรำลึกการกำหนดวันแห่งการรำลึกเพื่อให้เป็นอุทาหรณ์ว่าสิ่งเหล่านี้ จะไม่เกิดขึ้นอีกและเพื่อให้เกิดความตระหนักรู้ร่วมกันในความยุติธรรมในระยะเปลี่ยนผ่านนั้น จำเป็นต้องตรวจสอบสังคมเองไปในตัวด้วยว่าจะทำให้สิ่งนั้นเกิดสังคมประชาธิปไตยขึ้นได้อย่างไร และปัจจัยอะไรบ้างที่จะช่วยขับเคลื่อนกลไกไปสู่ความยุติธรรมหรือถ้าหากกระบวนการที่จะนำไปสู่ความยุติธรรมล่าช้าไปเรื่อยๆ ก็คงยิ่งทำให้เห็นชัดเจนว่าการเปลี่ยนผ่านไปสู่ประชาธิปไตยนั้นไม่อาจจะวัดกันได้ว่าจะมีเฉพาะการลงคะแนนเสียงการเลือกตั้งอย่างเดียวเท่านั้น แต่ขึ้นอยู่กับว่าจะจัดการกับความไม่ยุติธรรมในเรื่องการละเมิดสิทธิมนุษยชนนั้นจะได้อีกหรือไม่หรืออย่างน้อยก็เห็นถึงการใช่วัตถุคุณภาพของความเป็นประชาธิปไตยได้หรือนั้น ก็อยู่ที่การพัฒนาประชาธิปไตยที่มาจากรากฐานทางวัฒนธรรมการเมืองที่ส่งเสริมให้ประชาชนได้เข้าใจมีความรู้เกี่ยวกับประชาธิปไตยที่เป็นพื้นฐานจากหลักรัฐศาสตร์ที่คอยทำความเข้าใจส่งผลให้เกิดการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนที่ให้ความสำคัญ รู้คุณค่า รู้หน้าที่ตนเองที่มีสิทธิเสรีภาพจนกลายเป็นประชาธิปไตยที่มีคุณภาพได้หรือจะจัดการปัญหาการละเมิดสิทธิมนุษยชนเพื่อป้องกันไม่ให้การอำนาจอานิยมของรัฐเข้ามาทำลายวัฒนธรรมการเมืองของพลเมืองได้ และการใช้สิทธิในระบอบประชาธิปไตยของบุคคลจะต้องรู้จักเคารพในคุณค่า และสิทธิความเป็นคนของบุคคล

อื่นอย่างจริงจังด้วยโดยต้องไม่ละเมิดหรือละเมิดสิทธิเสรีภาพของผู้อื่น เหล่านี้ เป็นต้น (ประจักษ์ ก้องกีรติ, 2558)

ดังนั้น สิทธิมนุษยชนกับวัฒนธรรมทางการเมืองเพื่อการพัฒนาประชาธิปไตยนั้น ต้องเกิดจากการเสริมสร้างวัฒนธรรมทางการเมืองที่เป็นปัจจัยพื้นฐานที่สำคัญเพื่อให้เกิดกระบวนการด้านสิทธิมนุษยชนอย่างแท้จริงที่สามารถดำเนินการเป็นไปตามสิทธิเสรีภาพตามหลักการประชาธิปไตยเพื่อป้องกัน ทั้งผู้มีอำนาจทางการเมืองหรือคนในสังคมไม่ให้เกิดละเมิดสิทธิของกันและกันอาจก่อให้เกิดอันตรายต่อสังคมส่วนรวมได้ ดังนั้น การปลูกค่านิยมความเข้าใจวัฒนธรรมทางการเมือง จึงต้องมองด้านสิทธิมนุษยชนเป็นอันดับแรกๆ การปลูกฝังจิตสำนึกทางวัฒนธรรมที่ดีให้กับปัจเจกบุคคลทุกระดับได้ตระหนักเข้าใจจนกลายเป็นอุดมการณ์และความคิดเห็นที่ถูกต้องเพื่อเป็นที่ยอมรับกันในสังคมเพื่อเกิดการพัฒนาประชาธิปไตยของทุกคนในระดับขั้นทางสังคมที่อยู่ภายใต้ระบอบประชาธิปไตย เมื่อคนเข้าใจมีจิตสำนึกยอมส่งผลที่ดีต่อการรู้จักเคารพบุคคลหรือจะมีในฐานะผู้นำทางการเมืองและพลเมืองที่อาศัยอยู่ในสังคมที่ปกครองภายใต้ระบอบประชาธิปไตยก็ตาม ย่อมสะท้อนให้เห็นคุณค่าด้านสิทธิความเป็นมนุษย์ที่มีอาจใช้สิทธิหรืออำนาจของตนนั้นไปละเมิดหรือละเมิดสิทธิ เสรีภาพของผู้อื่นได้ ฉะนั้นสิทธิมนุษยชนจึงมีความสำคัญที่มีต่อการพัฒนาประชาธิปไตย รวมทั้งจะเป็นการเสริมสร้างวัฒนธรรมทางการเมืองที่ดีมีผลต่อการพัฒนาประชาธิปไตยอย่างแท้จริงได้ โดยหลักพื้นฐานแล้ว

สิทธิมนุษยชนเป็นสิทธิที่ต้องคำนึงถึงความเข้าใจในการเคารพกฎกติกาทางสังคมหรือการปกครองแบบประชาธิปไตย จนส่งผลให้เกิดเป็นวัฒนธรรมทางการเมืองแบบประชาธิปไตยที่ดี และสร้างความเท่าเทียมความยุติธรรมทางสังคมโดยเฉพาะการเคารพสิทธิและเสรีภาพของคนทุกระดับในสังคมได้ที่มีสถานะการรับรองสิทธิและเสรีภาพตามหลักสิทธิมนุษยชนในระบอบประชาธิปไตยเหล่านี้ เป็นต้น

5. สรุป

หลักความคิดความสัมพันธ์รัฐศาสตร์กับวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาประชาธิปไตยนั้น ถือเป็นแนวคิดหลักการและเพื่อการพัฒนาประชาธิปไตยในสังคม หากมองหลักประชาธิปไตยแล้วไม่ใช่เพียงแค่ระบบที่มีลงคะแนนเสียงการเลือกตั้งเท่านั้น แต่ยังหมายรวมการมีพรรคการเมืองหรือกระบวนการทางการเมืองที่สามารถกำหนดข้อตกลงของบรรดาระดับชนชั้นนำที่เข้ามาใช้อำนาจทางการเมือง และยังกำหนดสิทธิเสรีภาพที่อยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญที่เป็นการบ่งบอกถึงการมีความเสถียรภาพความเป็นประชาธิปไตย โดยแท้จริงแล้วสำหรับการสร้างประชาธิปไตยนั้น จำต้องให้ความสำคัญต่อการเสริมสร้างวัฒนธรรมการมีส่วนร่วมทางการเมืองให้เกิดความสัมพันธ์กันที่มีการเปิดโลกทัศน์ด้านการเมืองแง่มุมมองผ่านรัฐศาสตร์กับวัฒนธรรมให้เกิดการพัฒนาประชาธิปไตยที่สามารถอำนวยความสะดวกให้แก่ประชาชนในสังคม จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งในการสร้างความสัมพันธ์ในรูปแบบวัฒนธรรมเพื่อให้เกิดกระบวนการการพัฒนาประชาธิปไตยให้แก่พลเมือง (Citizenship) ให้มี

คุณภาพที่สูงขึ้นโดยให้การศึกษาความรู้ความเข้าใจปลูกฝัง ค่านิยม ทักษะที่ดีต่อชุมชน สังคมเกี่ยวกับประชาธิปไตยที่ส่งผลต่อสิทธิหน้าที่ของความเป็นพลเมืองที่ดี และส่งเสริมให้ปัจเจกบุคคลได้รับความเท่าเทียมในสังคมประชาธิปไตยจนกลายเป็นวัฒนธรรมทางการเมืองที่สามารถเข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมืองในทุกรูปแบบที่ระบุตามสิทธิและเสรีภาพในรัฐธรรมนูญโดยสามารถแสดงความคิดเห็นของประชาชนผ่านช่องทางต่างๆ ได้ จะต้องสร้างความสัมพันธ์วัฒนธรรมทางการเมืองไทยให้กับคนในสังคมประชาธิปไตยให้เข้าถึงบทบาทการมีส่วนร่วมทางการเมืองที่เป็นประชาธิปไตยที่ประชาชนสามารถแสดงศักยภาพร่วมคิดร่วมตัดสินใจเพื่อส่งผลในการที่จะมีอิทธิพลต่อการเลือกนโยบายของรัฐหรือต่อการบริหารงานของรัฐหรือต่อการเลือกผู้นำทางการเมืองการมีส่วนร่วมดังกล่าวเป็นพื้นฐานสำคัญสำหรับการเมืองในระบอบประชาธิปไตยความร่วมมือกัน เพื่อนำไปสู่การเคารพศักดิ์ศรี และคุณค่าของความเป็นมนุษย์ตามหลักสิทธิมนุษยชนและจำเป็นต้องอาศัยเงื่อนไขคุณค่าประชาธิปไตยด้านต่างๆ ที่จะช่วยสร้างความสัมพันธ์สิทธิมนุษยชนวัฒนธรรมทางการเมืองในการส่งเสริมปัจจัยความเสมอภาคทั้งในระดับโครงสร้างรากฐานของการพัฒนาประชาธิปไตยซึ่งเกี่ยวข้องกับพลเมืองที่อยู่ในสังคมทุกคนที่มีความคิดและทัศนคติที่อดทนและเคารพในผู้อื่นส่วนทัศนคติดังกล่าวย่อมกระตุ้นให้เกิดความเป็นพหุนิยมและความสมดุลของอำนาจ โดยการเน้นที่ความสำคัญของการมีส่วนร่วมของพลเมืองให้เข้าถึงแก่นแท้วัฒนธรรมการเมืองเพื่อร่วมสร้าง

ร่วมพัฒนาประชาธิปไตยที่เป็นค่านิยมรู้ตระหนัก
ในเรื่องคุณค่าสิทธิ เสรีภาพเพื่อส่งเสริมวัฒนธรรม
ประชาธิปไตยให้เข้มแข็งอย่างจริงจังแบบที่ยั่งยืน

ดังนั้น วัฒนธรรมทางการเมืองไทยย่อม
แสดงให้เห็นการพัฒนาประชาธิปไตยที่มีความ
สำคัญต่อสังคมไทยในปัจจุบันที่สามารถได้รับ
โอกาสความเท่าเทียมกัน เพื่อการปลูกฝังให้
พลเมืองไทยมีส่วนสำคัญในการสร้างรากฐานที่
แข็งแกร่งเพื่อพัฒนาประชาธิปไตย และการมี
ต้นทุนมนุษย์คุณภาพชีวิตที่ดีของพลเมืองตามหลัก
การว่าการปกครองของประชาชน โดยประชาชน
เพื่อประชาชน เคารพในหลักนิติรัฐ นิติธรรม มีสิทธิ
เสรีภาพของตนเองและปัจเจกบุคคลอื่นๆ ด้วย
ประการนี้ สะท้อนความคิดหลักการความสัมพันธ์
ทางรัฐศาสตร์กับมิติทางวัฒนธรรมทางการเมือง
เพื่อการพัฒนาตามอุดมการณ์ของประชาธิปไตยใน
สังคมไทยยุคปัจจุบัน เพื่อให้เป็นไปในหลักการส่งเสริม
การพัฒนาที่มุ่งเน้นความสำคัญของความ
เข้าใจหลักรัฐศาสตร์ในแง่การเสริมสร้างเชิง
วัฒนธรรมทางการเมืองให้กับพลเมืองที่หลากหลาย
ระดับให้ตระหนักเข้าใจเพื่อเป็นไปตามหลักสิทธิ
มนุษยชนและการมีส่วนร่วมทางการเมืองของคนใน
สังคมเพื่อความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นตลอดจนส่งผลต่อการ

พัฒนาประเทศชาติให้เจริญรุ่งเรืองก้าวหน้าต่อไป

6. องค์ความรู้ที่ได้รับ

ความสัมพันธ์รัฐศาสตร์กับวัฒนธรรม
ทางการเมืองเพื่อการพัฒนาประชาธิปไตยในสังคม
ไทยที่มีการเสริมสร้างความสัมพันธ์เพื่อวางรากฐาน
สำคัญต่อความสำเร็จการปกครองระบอบ
ประชาธิปไตย โดยเฉพาะการเข้าใจบทบาทหน้าที่
ความเป็นพลเมืองในสังคมประชาธิปไตยของไทยที่
จะต้องมีจิตสำนึกทางการเมืองแบบแผน
ประชาธิปไตยที่มีประสิทธิภาพและยั่งยืน โดยการ
ปลูกฝังความรู้ ความเข้าใจ ค่านิยม ทักษะคิดจน
กลายเป็นวัฒนธรรมทางการเมืองแบบมีส่วนร่วม
กิจกรรมระหว่างรัฐกับพลเมืองในสังคมที่อยู่ภายใต้
กรอบหลักสิทธิมนุษยชนที่อำนาจรัฐไม่มีอาจะละเมิด
สิทธิเสรีภาพ และการดำเนินตามวิถีประชาธิปไตย
ทั้งในระดับสถาบันครอบครัว และชุมชนสังคม
จนถึงระดับประเทศให้เข้าใจตระหนักถึงจิตสำนึก
ร่วมในการพัฒนาประชาธิปไตยทุกระดับในสังคม
เพื่อประโยชน์ของคนส่วนใหญ่ทั้งด้านการเมือง
เศรษฐกิจ และสังคมที่ดำรงไว้ ซึ่งความเป็น
ประชาธิปไตยที่เที่ยงธรรมให้ความยุติธรรม โปร่งใส
มีประสิทธิภาพอย่างแท้จริง

ภาพที่ 1 องค์ความรู้ที่ได้รับ

เอกสารอ้างอิง

- เกษียร เตชะพีระ. (2560). *การเมืองวัฒนธรรม*. เข้าถึงได้จาก https://www.matichonweekly.com/editor/article_41877
- จรัส สุวรรณมาลา. (2557). *วัฒนธรรมการเมืองท้องถิ่นในประเทศไทย*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ชนิดา จิตตรุทธะ. (2556 ข). *วัฒนธรรมประเพณีกับการทำให้เป็นประชาธิปไตย*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- _____. (2559 ก). *วัฒนธรรมพิธีมิตกับการทำให้เป็นประชาธิปไตย*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ธีระพงศ์ จิระภาค. (2556). *แนวทางการพัฒนาการปกครองระบอบประชาธิปไตยในประเทศไทย*. กรุงเทพฯ: วิทยาลัยรัฐธรรมนุญ สำนักงานศาลรัฐธรรมนูญ.
- ประจักษ์ ก้องกีรติ. (2558). *การเมืองวัฒนธรรมไทย ว่าด้วยความทรงจำว่าทกรมและอำนาจ*. นนทบุรี: ฟาเดียวกัน.
- _____. (2566). *Never Again: เปลี่ยนผ่าน ให้พ้นความรุนแรงและความยุติธรรมแบบไทยๆ ว่าด้วยความยุติธรรมในระยะเปลี่ยนผ่านการเมือง*. เข้าถึงได้จาก <https://www.the101.world/prajak-kongkirati-transitional-justice-interview/>

- ประโยชน์ ส่งกลิ่น. (2554). *นโยบายสาธารณะยุคหลังสมัยใหม่*. มหาสารคาม: วิทยาลัยการเมืองการปกครอง มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- พรอัมรินทร์ พรหมเกิด. (2557). วัฒนธรรมทางการเมืองกับการพัฒนาประชาธิปไตยในเขตชนบทอีสาน: กรณีศึกษา ประชาชนในเขตหมู่บ้านคำบง และหมู่บ้านสะอาด ตำบลสะอาด อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น. *วารสารมนุษยศาสตร์สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น*, 31(3), 63-96.
- พฤทธิสถาน ชุมพล. (2550). *ระบบการเมือง: ความรู้เบื้องต้น*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วิฑูรย์ วีรศิลป์. (2556). วัฒนธรรมทางการเมืองของหัวหน้าส่วนราชการจังหวัดเพชรบูรณ์. (รายงานการวิจัย). เพชรบูรณ์: มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์.
- วิทยากร เชียงกุล. (2552). *แนวทางสร้างประชาธิปไตยทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม*. กรุงเทพฯ: สถาบันพระปกเกล้า.
- วิศรุตฯ ทองแกมแก้ว. (2549). *พัฒนาการวัฒนธรรมทางการเมืองไทย: จาก “ประชาธิปไตย เล่งลาน” สู่ “การปฏิรูปประเทศ”*. สงขลา: คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา.
- วิศาล ศรีมหาโว. (2554). *การเมืองไทยระบบหรือคน: การพัฒนาวัฒนธรรมและการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน*. เข้าถึงได้จาก <http://kpi2.kpi.ac.th/wiki/index.php/>
- สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร. (2561). *การมีส่วนร่วมทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตย*. กรุงเทพฯ: สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร.
- อริย์ธัช แก้วเกาะสบ้า. (2559). *วัฒนธรรมทางการเมืองแบบประชาธิปไตย*. กรุงเทพฯ: สำนักงานวิชาการ สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร.
- Pye, L. W. (2000). *Democracy and Its Enemies*. In James F. Holifield & Calvin Jillson (Eds.), *Pathway to Democracy: The Political Economy of Democratic Transitions*. New York: Routledge.

